

Erich Mistrík: Sovietsky zväz

Obsah

Predsudky	2
Totalita	7

Predsudky

Sovietsky zväz, vlastne len tie časti, ktoré sú dnes Ruskom a Ukrajinou, som prvýkrát navštívil v r. 1971.

Už v tom v čase to bolo Rusko a Ukrajina, ale vtedy si radšej hovorili Sovietsky zväz, v ktorom nežili iba Rusi, Ukrajinci, Gruzínci a iní, ale postupne sa tam mal vytvárať „sovietsky ľud“. V čase mojej prvej návštevy tohto regiónu sme vôbec netušili, že sa veľká mocnosť raz sama od seba, v podstate mierovou cestou rozpadne. V tom čase – v r. 1971 – sme žili „So Sovietskym zväzom na večné časy a nikdy inak.“

Do roku 1968 sme spolu žili len na večné časy. Pretože ten skoro revolučný rok všetko spochybnil, pridala československá komunistická moc k heslu dodatok – a nikdy inak.

Dnes sa nám to zdá komické, vtedy nám do smiechu nebolo.

Nebolo mi do smiechu ani vtedy, keď som tam ešte ako stredoškólák prvýkrát cestoval. Oficiálnym cieľom výletu bolo prehlbovanie ruštiny, bližšie spoznávanie ľudu a krajiny Sovietskeho zväzu a prehlbovanie nášho večného priateľstva. Aspoň tak sa výlet zdôvodňoval, keď prebiehalo jeho zložité povoľovanie.

Pre stredoškólákov sa síce konalo aj poznávanie iného sveta, ale hlavne príležitosť odviazať sa.

Poznávanie iného sveta však prebiehalo neustále a nemilosrdne.

Do Sovietskeho zväzu som odchádzal plný predsudkov. Poznal som síce ruskú aj sovietsku literatúru, mal som rád Dostojevského, Puškina, Turgeneva, aj Majakovského a Vysockého ako básnika. Poznal som ruskú hudbu, Rimského-Korsakova, Šostakoviča, Stravinského aj Vysockého ako speváka. Ale moje predstavy o „Rusku“, ako sme mu hovorili napriek oficiálnemu názvu štátu a napriek oficiálnej propagande – boli plné predsudkov. Očakával som barbarskú, špinavú, zanedbanú a totalitnú krajinu s hrubými spôsobmi v medziľudských vzťahoch.

Skoro všetko sa potvrdilo.

Stačil prvý dotyk s ruským sprievodcom v spacom vagóne po odchode zo Žiliny. Ak neporozumel našej otázke, nereagoval slovom „Prosím?“, ale vytreštenými očami, otvorenými ústami a silným zvukom ako „E!“

Tento zvuk sme všetci veľmi rýchlo spoznali, lebo sme sa s ním stretávali na každom mieste počas cesty. Všade, kde išlo o služby a ochotu-neochotu.

Moje predsudky o „nekultúrnom“ Rusku sa začali potvrdzovať. Dospelý človek by možno podobné situácie vyhodnocoval inak, ale adolescent má svoje jednoznačné videnie sveta.

Druhým neodbytným zážitkom vo vlaku – pretože to bol ruský vlak plný obyvateľov Sovietskeho zväzu – bola vôňa. Vlastne nie vôňa, ale obrovský smrad z voňaviek. Ťažký ako olej, dotieravý ako osa, lepkavý ako med. Najhorší, takmer životu nebezpečný bol tento smrad v ležadlových vagónoch, ktoré nemali oddelené kupé. Tam sa „vône“ všetkých ľudí z vagóna 24 hodín aj dlhšie miešali dohromady. Kým boli voňavky uzavreté v kupé, dalo sa to zniesť, ale ak sa všetko zmiešalo dokopy, čuchové orgány Stredoeurópanov zažívali šoky.

Tento smrad ruských voňaviek je neopakovateľný, nikdy predtým som ho nezacítil. Ani potom som ho už nikdy nezacítil – ak som kdekoľvek vo svete nestretol obyvateľa Sovietskeho zväzu. Táto charakteristická „vôňa“ ruských voňaviek zostala v mojich zmysloch ako jednoznačný ukazovateľ, s kým som sa stretol.

Tretí dotyk so sovietskym ľuďom sme zažili na hraniciach v Čiernej nad Tisou, keď naše vagóny preložili na širokorozchodné koľajnice. Vtedy sme išli vkročiť do Sovietskeho zväzu, preto nastúpili sovietski colníci a pohraničiar.

Hoci sme v tom čase boli zvyknutí, že colníci a pohraničné vojská sa pozerajú do áut, autobusov a vlakov prekračujúcich československé hranice, táto prehliadka bola iná. Absolútne dôkladná. Najprv colníci každému cestujúcemu precízne skontrolovali doklady, a potom nastúpili pohraničiarke vojská so samopalmi. Prešli každý priestor v každom vagóne. Nazerali pod sedadlá a pod ležadlá, otvárali všetky otvory, ktoré bolo možné otvoriť (dokonca aj skrinky, v ktorých okrem drôtov nebolo nič), poklopkávali po všetkých priestoroch, skúšali rukou, či sa niečo neskrýva v kútoch. V jednom vagóne sa trojica-štvorica vojakov zdržala možno aj pol hodiny.

Získal som istotu, že v tomto štáte je všetko pod absolútnou kontrolou, že moci neunikne nič a nikto.

Nie je to príjemný pocit, vstupovať do policajného štátu. Človek má pocit, že z každého kúta ho sledujú.

Povrchné dojmy síce ešte nemuseli potvrdzovať predsudky mladého chlapca, ale poznávanie života v Sovietskom zväze na vlastné oči už nemohlo zabrániť, aby si mladý chlapec myslel svoje. Stačilo počas cesty západnou Ukrajinou vidieť z vlaku zemľanky, v ktorých bývali ľudia.

Alebo vidieť, ako ženy pod dohľadom muža nakladajú na nákladné auto obrovské brvná.

Ukrajina

Prípadne vidieť obývané staré vagóny, v ktorých určite nebývali len sezónni robotníci, ale celé rodiny, lebo sa tam motali aj deti.

Ukrajina

Alebo predávať tovar na trhu na kapote auta, na zemi, na handre, či len tak z tašky.

Soči

Predsudky sa potvrdzovali a potvrdzovali. Prispela k nim aj situácia na moskovskej železničnej stanici, kde z vlaku vystúpili slovenské dievčatá v krátkych sukniach a šortkách. Okamžite vzbudili pozornosť, jednu z nich domáci muži považovali za prostitútku, s ďalšou chceli nadväzovať vzťah, množstvo pohoršených pohľadov z okolia sa nedalo ani porátať. To, čo bolo v prímorskom Soči prípustné, bolo v Moskve maximálne pohoršujúce.

Soči a jej okolie bolo skutočne príjemným prímorským letoviskom. Oproti iným oblastiam Ruska a Ukrajiny, ktoré sme videli, bolo mesto a okolie vcelku čisté. Že bude čisté, sme zistili už vtedy, keď sa vlak blížil k Soči.

V jednom momente sme si totiž všimli, že nie je možné ísť vo vlaku na záchody, lebo tie boli odrazu pozamykané. Keď sme zisťovali, čo sa deje, dozvedeli sme sa: „Vstúpili sme do kúpeľnej a rekreačnej zóny, tu sa nesmie špiniť.“ Keď sme zisťovali, ako dlho budú záchody zamknuté, tiež sme sa dozvedeli: „Kým z tejto zóny neodídeme.“

Asi sme mali šťastie, že sme v Soči z vlaku vystúpili, kto vie, ako ďaleko za mestom sa tá zóna končila.

A že sprievodca zamkol záchody bez predchádzajúceho varovania? Nič neočakávané, s takým prístupom k službám sme sa stretávali neustále.

Príjemné a na ruské meradlá celkom čisto upravené letovisko pôsobilo ako balzam na mladé duše otrávené cestou v smradľavých vagónoch. Bolo nádherné prechádzať sa po slnkom ožiarených uličkách, plážach, hľadiet' na Čierne more, ktoré ukazovalo aj pokojnú tvár aj obrovské vlny po búrke. Bolo príjemné prechádzať sa popri kúpeľných domoch a hoteloch, hoci mnohé z nich pripomínali obyčajné domy na sídliskách.

Aj pri týchto príjemných prechádzkach sme však nesmeli zabúdať, kde sa nachádzame. Komunistická a veľkoruská propaganda si nás našla všade.

Aj počas pokojnej rekreácie pri mori nemal človek zabudnúť, že je v krajine so slávnou sovietskou armádou. Inde to bola slávna Červená armáda, ktorá vyhrala druhú svetovú vojnu. Ďalej to bola slávna komunistická strana. A hneď vedľa robotníci a roľníci Sovietskeho zväzu (sovietsky ľud), vedení veľkou komunistickou stranou smerom k naplneniu ideálov veľkého Lenina. Sovietsky zväz bol prehustený odpudivými, ale dotieravými ideologickými bilbordami.

Cestovať po Sovietskom zväze však pre mladých ľudí vôbec nebolo smutné. Hoci videli veľa smutných a nechutných vecí či situácií, predsa len zábava zväčša zvíťazila nad ťažobou okolia.

Jedným z vrcholov zábavy slovenskej mládeže nad „zaostalosťou“ „Rusov“ (= Sovietskeho zväzu) bola zábava nad „sčotmi“. Sčot, to bolo drevené počítadlo, teda rám s drôtni a guľčkami, ktoré sa vyskytovali u každého obchodníka. Ich majitelia dokázali na nich kozmickou rýchlosťou počítať, odpočítavať, násobiť, deliť. Znalci Sovietskeho zväzu hovorili, že sa na týchto detských pomôckach dalo dokonca rátať druhú odmocninu. Pri takej informácii sme už nedýchali. – Ale inak sme sa na rýchlo sa pohybujúcich prstoch a lietajúcich guľčkách s chuťou zabávali.

xxx

Táto predstava o Rusku a Ukrajine je plná predsudkov. Mnohé z nich sú založené na poznaní reality, mnohé z nich sú skutočne predsudkami. Ale tak vnímal realitu Sovietskeho zväzu mladý človek, ktorý mal rád ruskú kultúru, avšak prichádzal z krajiny okupovanej Sovietskym zväzom. Mladý človek, ktorý dovtedy zo Sovietskeho zväzu zažil na vlastnej koži len hrubú silu tankov. Mladý človek, ktorý vedel, že komunizmus bol do jeho krajiny dovezený zo Sovietskeho zväzu. Mladý človek, ktorý vedel, že komunistická moc je hrubou, násilnou mocou.

(1971 / 2013)

Totalita

Návrat do Sovietskeho zväzu, vlastne už len do Ruska po 15 rokoch bol plný zvedavosti, čo sa zmenilo. Mladý človek sa zmenil na dospelého, ktorý snád' dokázal lepšie vyhodnocovať svoje stereotypy a predsudky, poznal viac súvislostí a snád' bol k ľuďom o niečo empatickejší.

Smutným výsledkom bolo oveľa silnejšie vnímanie totality v Sovietskom zväze. Stratila sa neustála chuť mladého človeka zabávať sa a prehľbilo sa reálne vnímanie sveta okolo seba.

Pôda Sovietskeho zväzu bola zároveň prvým dotykom s totalitou. Vstup do Leningradu (dnešného Sankt Peterburgu) na letisku bol veľmi podobný vstupu v Čiernej nad Tisou. Je síce pravda, že to bolo veľké letisko, kde neustále pristávali lietadlá. Nedosahovalo však ani zďaleka veľkosť letiska vo Frankfurte alebo v New Yorku, či v Londýne alebo na Mallorke. Napriek tomu všetko trvalo oveľa dlhšie ako na týchto letiskách.

Tri hodiny trvalo, kým sme dvaja spolucestujúci prešli cez všetky kontroly. Samozrejme, bolo treba vypísať niekoľko papierov v ruštine, ale to nebolo zložité. Oveľa zložitejšie bolo neustále čakanie v radoch – v ohromných, desiatky metrov sa ťahajúcich radoch, kde ľudia stáli v troj-štvorstupoch, alebo sa len tak tlačili v jednej hrči. Na konci každého takého radu alebo hrče sedel všemocný úradník, colník a iný uniformovaný človek, ktorý kontroloval. Dôkladne, detailne, všetko, ale hlavne pomaly. On mal čas.

Keď sme po troch hodinách vystáli všetko, čo bolo treba a prešli sme „na druhú stranu“, teda vstúpili sme do Sovietskeho zväzu, neočakávali sme, že nás tam ešte bude niekto čakať. Našťastie, naša sprievodkyňa Nina bola veľmi trpezlivá. Už síce vraj chcela aj odísť, mysliac si, že sme nepricestovali... ale predsa len zrejme poznala miestne pomery a niečo jej hovorilo, že treba čakať a čakať.

Druhý dotyk s totalitou sa ma síce ničím osobne nedotkol, ale vo svojej absurdnosti ukázal nahotu celého režimu.

Trpezlivá a vždy veselá Nina

Samozrejme, že turista, hoci je na služobnej ceste, chce vidieť miestne pamiatky. Nebolo možné obísť najväčší pravoslávny chrám na svete, Chrám sv. Izáka. (V tom čase najväčší, pretože Stalin dal zbúrať ešte väčší v Moskve. Ten moskovský, katedrála Krista Spasiteľa, už opäť stojí, takže sankt-peterburgský je dnes už len druhým najväčším.)

Chrám sv. Izáka

Obrovská kupola, obrovské stĺpy, tvar rovnoramenného gréckeho kríža i umiestnenie chrámu v meste tak, aby vynikla jeho veľkosť, to všetko mu dáva skutočne monumentálny vzhľad. Jeho dedikácia sv. Izákovi je predurčená na to, aby oslavoval cára Petra Veľkého

a jeho mesto, Petrohrad, je stelesnením pocitu veľkosti Ruska, sily pravoslávia a pravoslávnej cirkvi v Rusku. Rusi si ho tak cenili, že dokonca počas blokády Leningradu nacistickými vojskami natreli jeho zlatú kupolu tmavou farbou, aby neslúžil ako cieľ bombardovania.

V čase našej návštevy však bol ako kostol mŕtvy. Stalin už začiatkom tridsiatych rokov zakázal v ňom bohoslužby a premenil ho na múzeum ateizmu. V rôznych podobách toto múzeum pretrvalo až do pádu komunizmu v Sovietskom zväze.

Príchod k chrámu napovedal, že vstupujeme do miesta, kde veriaci človek môže len pokľaknúť na kolená v zbožnej úcte a kde neveriaci len ticho zostane stáť v úcte pred silou človeka, ktorý bol schopný také niečo postaviť.

Pred vstupom do chrámu sme si kúpili lístok a vstúpili sme do – Múzea ateizmu.

Bol to šok. Ocitnete sa v chráme, ktorý celou svojou váhou oslavuje pravoslávneho Boha, ale čítate panely a prezeráte si exponáty popierajúce Boha.

Bol to šok aj pre neveriaceho človeka. Múzeum ateizmu v jednom z najväčších kresťanských chrámov na svete je absurdnosťou, ktorú ťažko niečo prekoná.

Totalita Sovietskeho zväzu nám však ponúkla ďalšiu, ešte väčšiu absurdnosť. Ten tretí dotyk s totalitou som si však naplno uvedomil až neskôr.

V čase nášho pobytu v Leningrade vybuchla atómová elektrárň v Černobyle. Samozrejme, že sme sa nič nedozvedeli, len v jeden deň sme v novinách zachytili väčší komentár, ktorý vysvetľoval, že v Černobyle došlo k nejakej menšej poruche, ktorá bola odstránená. Najväčšia časť článku sa venovala tomu, že Západ túto poruchu využíva na protisovietsku a antikomunistickú propagandu.

V tom čase už švédske meracie stanice ako prvé zachytili zvýšenú rádioaktivitu nad Európou a rádioaktívny mrak sa už pohyboval nad kontinentom.

Prišiel 1. máj. Dodnes je to jeden z veľkých sviatkov v Rusku, v Sovietskom zväze bol v tom čase ešte väčším sviatkom. Samozrejme, že všetci povinne i dobrovoľne vyšli do sprievodu, na uliciach Leningradu sa pohybovali státisíce ľudí, tancovalo sa, hralo na harmonikách, spievali sa ľudové i komunistické pesničky, na uliciach boli stánky s kvasom a rôznym občerstvením...

K samotnému najväčšiemu sprievodu sme sa nedostali, kordón policajtov bránil vo voľnom priechode. Komunistická moc si zrejme myslela, že by nastal chaos, keby sprievod nebol úplne organizovaný a keby ľudia mohli prechádzať sem a tam.

Sledovali sme ho však z diaľky. Z blízka bolo možné vidieť tisíce radujúcich sa ľudí v celom centre Leningradu.

A nad tým všetkým sa vznášal rádioaktívny mrak z Černobyľu.

To sme však vtedy nevedeli. Niečo sme sa dozvedeli až po návrate domov a oveľa viac až o niekoľko rokov neskôr.

Absurdnosť situácie som si uvedomil až po páde komunizmu, keď bolo možné získať oveľa viac informácií o tom, čo sa v Černobyle stalo a ako to pôsobilo na zvyšok Európy. Až potom sa ukázala zvrátenosť totalitného komunistického režimu, ktorý potreboval zatajiť obrovskú tragédiu aj za cenu toho, že státisíce vlastných ľudí vystavil rádioaktívnemu žiareniu.

Štvrtý dotyk s totalitou bol skôr komický, ale v niečom aj smutný.

V tom čase už v Sovietskom zväze vládol M. S. Gorbačov, všade sa presadzovala jeho perestrojka, teda prestavba najhorších stránok komunizmu. Fungovala aj glasnosť, teda oveľa väčšie zverejňovanie informácií. (V tých rokoch sme sa čudovali, prečo v Sovietskom zväze začalo padať toľko lietadiel, lebo sme každú chvíľu počuli o nejakom nešťastí. Rýchlo sme si však uvedomili, že ony padali asi vždy, ale komunistická moc tieto fakty zatajovala.) A zároveň v tom čase už platil aj tzv. suchý zákon, čiže obmedzovanie pitia alkoholu.

Sovietski občania dostali strach. Problém s alkoholizmom v Rusku je dlhodobo veľký, takže zákaz či obmedzovanie pitia boli veľmi tvrdé. A presadzovali sa typicky komunisticky – zákazmi, príkazmi, udavačstvom, závišťou a pod.

Ako nám domáci hovorili, pilo sa naďalej, ale nepilo sa na uliciach. Pilo sa rovnakou mierou, ale v domácnostiach, v reštauráciách, v baroch.

Vedúcemu katedry na univerzite sme ako typickí Slovania doniesli fľašu tvrdého alkoholu, slivovicu alebo borovičku. Na stretnutí s členmi katedry sme mu tento slovanský dar aj slávnostne odovzdali.

Jeho reakcia bola ohromujúca: Silno sa začervenal, nevedel, čo má urobiť. Rýchlo sa však poobzeral okolo seba, ako sa tvária jeho kolegovia a fľašku prudko schoval na spodok spodnej zásuvky na svojom pracovnom stole. Akoby chcel povedať, „Ja tu nie som a žiadnu fľašku alkoholu som v ruke nedržal.“

Situácia, akoby ju vymyslel I. P. Čechov, aby v divákoch vyvolal smiech cez slzy.

Pochopili sme, že perestrojka, glasnosť aj tzv. suchý zákon nevyvierajú z vnútornej potreby štátu alebo z prirodzených potrieb jeho občanov. Prišli tak, ako mnoho iných príkazov v minulosti – najvyšší cár prikázal, že treba prestavať spoločnosť, tak sa všetci pustili do prestavby. Cár prikázal šíriť informácie, tak tie menej škodlivé o páde lietadiel sa opatrne zverejňovali, ale tie najhoršie, ktoré svedčali o totálnom zlyhaní režimu (Černobyľ), sa naďalej zatajovali.

Aj voľby do samospráv, ktoré sa v tom čase konali, boli typicky komunistické. Gorbačov síce prikázal, že v každom obvode sú povinní postaviť minimálne dvoch kandidátov. Aj to však bol príkaz (a ako príkaz sa vraj na mnohých miestach plnil formálne) – a aj tak obidvaja kandidáti kandidovali za komunistickú stranu, lebo iná nebola.

Návrat do Sovietskeho zväzu po 15 rokoch od mladíckej zábavy bol síce poučenejší, ale aj smutnejší. Samozrejme, že sme mali čas si popozerať leningradské pamiatky, ako bol chrám sv. Izáka – ale aj tam sme narazili na totalitné absurdnosti.

Samozrejme, že sme zašli do Ermitáže, kde sme ako cudzinci nemuseli stáť niekoľko hodín v rade, ale išli sme vchodom pre cudzincov. Tak isto sme ako mladí ľudia dávno predtým nemuseli stáť v dlhom rade pred mauzóleom Lenina, ale išli sme mimo poradia. (Úcta k cudzincom? Podliezanie? Neviem.)

Čakanie na vstup do Ermitáže

V Ermitáži sme samozrejme videli mnoho cenných diel svetového aj ruského umenia, veď ruskí cári boli mimoriadne bohatí a nerobilo im problém zhromaždiť obrovské poklady. Ruská sovietska moderna 20-tych rokov 20. st. však bola zastrčená v posledných miestnostiach (až po obrazoch socialistického realizmu z prvej a druhej polovice storočia), dokonca najväčší maliari z tejto moderny na poslednom schodišti a na jeho podestách, keď už unavený návštevník nedokáže nič vnímať. – Aj v Ermitáži ukázala komunistická moc svoje zuby.

Samozrejme, že naša sprievodkyňa Nina nám veľmi pomáhala spríjemniť pobyt v Leningrade, samozrejme, že nás ľudia prijímali veľmi priateľsky a pohostinne.

Samozrejme, že Leningrad bol krásnym mestom, a vraj dnes ako Sankt Peterburg je ešte krajší. Samozrejme, že dvíhanie mostov na Neve o polnoci počas tzv. bielych nocí a tiché plávanie lodí popod ne bolo neskutočným zážitkom.

Totalita komunistickéj moci sa však do všetkého nejakým spôsobom priplietla. Niekedy nenápadne, inokedy surovo. V mnohých prípadoch dokázala úplne prekryť príjemné zážitky z mesta a zo stretnutí s ľuďmi.

Pláž pod Petropavlovskou pevnosťou

Sovietska žena s delostreleckým nábojom (Ermitáž)

(1986 / 2013)